

УДК 81'373.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБОВИХ ІМЕН-КОМПОЗИТІВ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «СМЕРТЬ У КИЄВІ»

Супрун О. В.

*Таврійська академія Федерального державного автономного освітнього закладу вищої освіти
«Кримський федеральний університет ім. В. І. Вернадського», Сімферополь
E-mail: aljona-suprun@mail.ru*

У статті досліджуються семантичні та структурно-граматичні особливості особових імен-комполітів, зафіксованих в історичному романі П. Загребельного "Смерть у Києві", які служать ілюстрацією специфіки антропонімів часів Київської Русі.

Ключові слова: літературна ономастика, антропонім, імена-комполіти, двоіменність, слов'янські мови.

ВСТУП

Усі напрямки сучасного вивчення власних назв, тобто ономастика теоретична, описова, історична, прикладна, літературна, знаходяться на піднесенні, активно розвиваються й одержують нові здобутки. Про що свідчать численні праці О. Ю. Карпенка, В. М. Калининна, Л. О. Белея, Е. Б. Магазаника, О. В. Суперанської та інших вчених.

Поетична ономастика простежує процес створення поетонімів, що дозволяє проникнути в психологію творчого процесу, передбачаючи текстологічний аналіз чорнових та інших підготовчих матеріалів, які використовуються при створенні художнього тексту [5]. Однак жанр історичного роману має особливі умови формування ономастикону твору: змальовуючи реальні історичні події, автор не утворює нові, а використовує реально існуючі імена людей, географічні назви тощо.

Тривалий час дослідники не приділяли належної уваги історичним поетонімам. У їх використанні не вбачали творчої ролі письменника. За твердженням С. І. Зініна, аналіз ономастичного простору реалістичної прози дозволив визнати, що поетонімами слід вважати не тільки створені автором власні імена, але й імена реальних історичних осіб, які є образами художнього твору [5].

Історичні особові імена можуть зберігати в художніх текстах всю повноту характерних ознак, які закріпилися за ними у їх вживанні в національній ономастиці. Роль письменника у створенні таких поетонімів мінімальна. Тому вони є цікавим матеріалом для лінгвістичних досліджень.

Мета роботи – дослідити особові імена-комполіти (ОК) у романі П. Загребельного "Смерть у Києві" в семантичному і структурно-граматичному аспектах.

Матеріалом дослідження стали 15 ОК, зафіксованих у романі П. Загребельного "Смерть у Києві".

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Події історичного роману відбуваються у XII столітті за часів жорстоких і кривавих міжусобних воєн. У художньому тексті зображено боротьбу Юрія Долгорукого за об'єднання всіх руських земель в єдину державу. Доба Київської Русі яскраво ілюструє автохтонні слов'янські імена, зокрема ОІК. У романі носіями цих імен є переважно князі династії Рюриковичів.

Разом із християнством на землі Київської Русі приходять церковні імена іншомовного походження. Починаючи з князя Володимира Святославовича, кожен представник династії Рюриковичів мав хрестильне ім'я. Однак найчастіше у писемних пам'ятках зустрічаються язичницькі за походженням імена князів X-XII століття. Причиною цьому є стійка традиція наречення на честь предків – один з найважливіших складників культу роду. Династична традиція вибору імені була досить консервативна. Зіштовхнувшись із масовим поширенням християнського іменослова, вона виробила двоіменність. “Мало минути не одне століття, перш ніж християнські імена, спочатку не пов'язані зі світом князівських предків, отримали можливість стати родовими” [8, с. 11].

Ономастичний простір історичного роману «Смерть у Києві» має широкий матеріал для дослідження слов'янських особових імен і нараховує 15 ОІК, носіями яких є 40 осіб.

Більшість імен у тексті виступають на позначення кількох осіб, що свідчить про їхню популярність і авторитетність, оскільки у складній системі наслідування престолу ім'я нерідко визначало ті династичні перспективи, на які новонароджений міг розраховувати за задумом його найближчих родичів. За допомогою імен часто намагалися закріпити здобуті права на більш високий статус у родовій ієрархії або заявити про свої претензії на нього [8, с. 13].

Особові імена *Володимир*, *Святослав*, *Ярослав*, вживаються у тексті на позначення 5 осіб кожне; *Всеволод* – 4; *Ізяслав*, *Ростислав*, *Святополк* – 3. Наприклад, ім'я *Ярослав* у романі мають такі персонажі: Ярослав Володимирович Мудрий: *Ніхто не знав, звідки прийшли половці, а було те ще при синах Ярослава Мудрого* [3, с. 351]; Ярослав Святославич: *Одна з них, Євпраксія, стала жоною ромейського царевича Олексія Комніна, а друга була видана за чернігівського князя Всеволода Ольговича, що довів свою силу, спершу вигнавши з Чернігова дядька свого Ярослава...* [3, с. 12]; Ярослав Святополкович: *Сталося це після того, як роззухвалений Ярослав Святополкович вже вкотре повернувся від свого кривого Болеслава Кривоустого з великою військовою силою і пішов на Луцьк...* [3, с. 59]; Ярослав Юрійович: *У Києві живе Ярослав, прозваний Мудрим. І я теж Ярослав* [3, с. 124]; Ярослав Ізяславич: *Він прийшов у Новгород, де князував син його молодший Ярослав, скликав віче, плакав перед новгородцями своїми золотушними очима...* [3, с. 272].

Унікальне в роду Рюриковичів ім'я мав молодший син Володимира Великого псковський князь Судислав. На думку деяких вчених, матір'ю Судислава була п'ята дружина Володимира – Адель, донька перемишльського князя одного з хорватських князівств. Як слушно зазначає Л. В. Войтович, це дає підстави говорити про південнослов'янське походження імені [2, с. 274].

Князя Судислава спіткала тяжка доля: у результаті міжусобиць він був заточений Ярославом Мудрим у темницю, де пробув більше двадцяти років. Після смерті Ярослава Судислав був звільнений племінниками, які змусили його відмовитися від права на київський престол. Згодом став ченцем у Київському Георгіївському монастирі, де невдовзі помер [2, с. 274]. На думку Ф. Б. Успенського, саме з причин такого страшного життя князя Судислава Володимировича це ім'я більше не зустрічається в династичному обігу [7].

Ім'я *Болеслав* у тексті представлене двома польськими князями – Болеславом Кривоустим і його сином Болеславом Кучерявим. Серед руських князів воно не здобуло поширення, але це не означає, що воно є стороннім для східнослов'янської антропонімії. Ім'я *Болеслав* неодноразово фіксується в українських і російських антропонімічних словниках (у Суперанської з позначкою “польск.” [11, с. 52], у Петровського з позначкою “слав. редк.” [9, с. 72]).

Ім'я *Владислав (Володислав)* також не увійшло в обіг серед Рюриковичів, але було дуже поширеним серед польських князів і королів. У досліджуваному тексті воно також представлене польським князем Владиславом II: *Коли після смерті Кривоустого його син Владислав став на чолі Польської землі, настали для всіх лихі часи* [3, с. 69]. У словнику Н. М. Тупікова під іменем *Владислав/Володислав* записані 7 осіб [12, с. 92], через що можемо говорити про його функціонування у східних слов'ян поза межами князівської династії.

Основи досліджуваних ОІК у препозиції походять від різних частин мови, зокрема це **субстантивні** основи: **Мир-** (*мир* “спокій, згода” [3, с. 47]; “мирний, мир” [10, с. 78]), **Волод-** (*voldъ “влада” [10, с. 48]); **вербальні**: **Бор-** (*бороти* “бороти” [3, с. 47]), **Влад-/Волод-** (*владати* “володіти” [3, с. 46]), **Із-** (*узяти* “взяти, брати” [9, с. 147]), **Мсти-** (*мстити* “мстити” [3, с. 46]; “помста” [10, с. 80]), **Рост-** (“рости” [10, с. 95]), **Суд-** (*судити*); **ад'єктивні**: **Свят-** (*святъ* “святий, благочестивий” [3, с. 47]), **Яр-** (*яръ* “лютий, енергійний, сильний” [3, с. 47]), **Боле-** (*боліє* “більше, краще” [3, с. 48]; *боліє* “більше” [10, с. 43]), **Вяче-** (*вяче* “більше” [3, с. 48; 10, с. 50]); **пронімінальні**: **Все-** (*весь* [3, с. 48; 10, с. 49]).

Кількість основ у постпозиції значно менша, це такі компоненти: **-волод** (*владати* “володіти” [10, с. 49]), **-мир** (*тѣрь “великий” [10, с. 43]), **-полк** (*плькъ* “військо, загін” [3, с. 47]; **-слав** (*слава* “честь, похвала, слава” [3, с. 47]).

За словами І. І. Ковалика, інформація концентрується передусім на початку імені, а кінцеві частини є менш навантаженими інформативною функцією [6, с. 218]. Більшість досліджуваних імен-комполітів у препозиції має вербальні компоненти (*Борислав, Владислав, Володимир, Ізяслав, Мстислав, Ростислав, Судислав*). Таким способом в імені відображається прагнення до дії, адже рішучість і дієвість є важливими рисами для державного правителя.

Семантично ОІК тяжіють до понять мужності, влади і слави, які чітко відображають систему цінностей правлячої верхівки в середньовічні часи Київської Русі.

ВИСНОВКИ

Отже, ономастичний простір історичного роману дає вичерпний матеріал для вивчення особових імен-комполітів доби Київської Русі, зокрема антропонімікону династії Рюриковичів. У ході дослідження було з'ясовано, що деякі імена мали особливу популярність у князівських колах. Ця популярність зумовлена родовими традиціями називання і, певною мірою, семантикою імен. Власне семантика цих імен пов'язана з поняттями влада, мужність, слава, які відображають основні тогочасні життєві цінності. Значенням дієвості за допомогою дієслівних компонентів наділена більшість досліджуваних одиниць.

Проведене дослідження в майбутньому доречно розширити і доповнити матеріалами з інших романів П. Загребельного, присвячених добі Київської Русі, а саме: “Диво”, “Первоміст”, “Євпраксія”, які містять ілюстрації до інших слов'янських ОІК, у тому числі й жіночих імен.

Список літератури

1. Баженова А. И. Славян родные имена / А. И. Баженова – М.: Ладога-100, 2006. – 592 с.
2. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти / Л.В. Войтович. – Біла Церква: Вид. О. В Пшонківський, 2006. – 784 с.
3. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. / М.О. Демчук. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с.
4. Загребельний П. А. Твори : в 6-ти томах. – Т. 3 / П.А. Загребельний. – К.: Дніпро, 1980. – 680 с.
5. Зинин С. И. Введение в поэтическую ономастику [Электронный ресурс] / С.И. Зинин. – Режим доступа: <http://planeta-imen.narod.ru/litonomastika/klasspoetonim.html> (дата обращения: 29.10.2015).
6. Ковалик І. І. Словотвір особових імен в українській мові (здрібно-пестливі утворення). – В кн.: Територіальні діалекти і власні назви / І. І. Ковалик. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 216–225.
7. Козыревская А. С момента крещения Руси каждый князь Рюрикович обладал как минимум двумя именами [Интервью с Ф. М. Успенским], 21.10.2014 / [Электронный ресурс] / А. Козыревская. – Режим доступа: <http://postnauka.ru/talks/34977> (дата обращения: 29.10.2015).
8. Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X-XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики / А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский. – М.: Индрик, 2006. – 904 с.
9. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен / Н. А. Петровский. – М.: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. – 477 с.
10. Скрипник Л. Г. Власні імена людей / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наукова думка, 1996. – 335 с.
11. Суперанская А.В. Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание / А. В. Суперанская – М.: Айрис-пресс, 2005. – 384 с.
12. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имен. – Санкт-Петербург, 1903. – 862 с.

**СУПРУН А. В. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЛИЧНЫХ ИМЕН-КОМПОЗИТОВ
В РОМАНЕ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «СМЕРТЬ В КИЕВЕ»**

Супрун А. В.

В статье исследуются семантические и структурно-грамматические особенности личных имен-композигов, зафиксированных в историческом романе П. Загребельного "Смерть в Киеве", которые служат иллюстрацией специфики антропонимов времён Киевской Руси.

Ключевые слова: литературная ономастика, антропоним, имена-композигов, двуименность, славянские языки.

**THE FUNCTIONING OF PERSONAL NAMES-COMPOSITES IN THE NOVEL
BY P. ZAGREBELNIY «DEATH IN KYIV»**

Suprun A. V.

The article examines the semantic, structural and grammatical features of the personal names-composites, which are found in the historical novel P. Zagrebelskiy "Death in Kiev." These illustrate the specifics anthroponyms of times of Kievan Rus.

Key words: literary onomastics, anthroponym, names-composites, double-naming, Slavic languages.